

STALİN DÖNEMİNDE ÖLDÜRÜLEN AZERBAJCANLI ŞAİR-YAZAR VE TÜRKOLOGLAR

Furkan ABİR¹

GİRİŞ

Kafkaslar ve Orta Asya'nın siyasî tarihlerini Rusya'nın siyasî tarihinden bağımsız düşünmek mümkün değildir. Rus devletinin temeli olan Moskova Prensiği'nin kuruluşu 13. yüzyıla kadar uzanır. Emir Timur'un (1336-1405) Altın Orda Devleti'ne son vermesiyle güçlenme ve genişleme imkânı bulan Ruslar, IV. İvan (1530-1584) zamanında bölgesel bir güç haline gelir ve 1552 yılında Kazan, 1556 yılında Astrahan Hanlıklarını ele geçirir. Bu fetihler Rusya'nın ilk emperyalist genişlemesi olarak kabul edilir. Rusya'nın sistemli bir şekilde güneye doğru yayılma politikasının temeli ise Büyük Petro (1672-1725) döneminde atılır. Rusların güneye doğru genişleme çabaları Osmanlı İmparatorluğu'yla Rus Çarlığı arasında bir dizi savaş yaşanmasına sebep olur. 1774 Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla bağımsız hale getirilen Kırım, 1783 yılında Ruslar tarafından işgal edilir. Diğer yandan

¹ Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeni Türk Edebiyatı ABD Doktora Öğrencisi.

1813 ve 1828 yıllarında gerçekleşen savaşlarda Ruslar İran'ı yener ve Türkmençay Anlaşmasıyla Azerbaycan toprakları Rusya ve İran arasında paylaşılır.

Rus Çarlığı'nın Kafkaslar ve Türkistan'ı istila etmesinde Kırım Savaşı ve 1856 yılında yapılan Paris Anlaşması önemli bir aşama olur. Rusya ile barış yapan Osmanlı Devleti Kafkasları savunan hanlıklara verdiği desteği çekmek zorunda kalır ve yine Kırım Savaşı'nda İngiltere de Kafkasları Rusya'ya terk eder. Bu politika İngiliz parlamentosunda büyük tartışmalara yol açar. İngiliz siyasetçi Lord Manners Paris Anlaşmasındaki durumun Rusya'nın lehine, Kafkas halklarının aleyhine olduğunu savunarak *"Çerkezleri daha fazla kullanamayacağınızdan suyu çıkmış bir portakal gibi fırlatıp attınız ve Ruslara bu bölgeyi kullanarak Orta Asya'daki nihai fetihlerini yapması iznini verdiniz"* (Yalçınkaya vd., 2015:10) şeklinde hükümeti suçlar. İngiltere'nin bu tutumu Karl Marks tarafından da şiddetle tenkit edilir. Paris Anlaşması'ndan sonra Kafkasya'da yayılışına devam eden Rusya başta Şeyh Şamil (1797-1871) olmak üzere bütün direnişleri kırar. Artık sıra Türkistan'ın işgaline gelir. Bu tarihlerde Türkistan coğrafyasında Buhara, Hive ve Hokand adında üç Türk hanlığı bulunmaktadır. Rus Çarı 1858 yılında Albay İgnatiyev'den (1832-1908) bölge hakkında bir rapor hazırlamasını ister. İgnatiyev; coğrafyacı, jeolog, zoolog, tarihçi ve oryantalistlerden oluşan 82 kişilik bir ekiple yola çıkar. Bölge birçok yönden incelenir. İgnatiyev: *"Rusya bu ülkeleri işgale derhal başlamalıdır. Yalnız bunun için Rus kanının dökülmesine lüzum yoktur. Zira buradaki üç Türk hanlığı arasında yeteri kadar ihtilaf vardır. Rusya'nın yapması gereken bu ihtilafları körükleyerek devletleri birbirine düşürmektir. İhtilafların savaşa dönüşmesi için de uygun olan devlete silah ve mühimmat yardımı vadedilerek savaşın çıkması sağlanmalıdır"* sözleriyle raporunu tamamlar (Yalçınkaya vd., 2015:11). 1861-1864 yılları arasında derviş kılığında Türkistan'ı gezen İngiliz casusu Vambery (1832-1913) ise Rusya'nın Türkistan topraklarını istila edeceğini şu satırlarla ifade eder: *"Çünkü Avrupa kıtasından büyük, on bir milyon kilometre kare olan bir tarihî diyarda tabiat cömert ve sonsuz derecede zengindir. Her türlü maden vardır. İpek yolu şeklen kapanmıştır: Dünyaya hâkim olacak bir devlet, insanlığın üzerinden akıp gittiği temel yollardan müstağni kalamaz. Ruslar, rejimleri ne olursa olsun, Türk ana vatanını elden kaçırmamak için*

icabında hatıra gelebilecek bütün entrikalara başvuracaklar, şeklen sulhsever olacaklar, gerektiği zaman ırklarının ve idare tarzlarının kendilerine en uygun şekli olan zulmü ve istibdadı bütün dehşetiyle tatbik edecekler, bu geniş kıtayı sömürmeye devam edeceklerdir. Zamanın tekniğini, Avrupa kıtasındaki topraklarından daha büyük dikkatle buraya sokacaklar, bâkir kıymetleri işleyeceklerdir. Bu yol ve tarz onların cihan devleti olabilmeleri için tercih etmeye mecbur oldukları yoldur. Dünyaya hâkim olmak iddialarını ve ihtiraslarını başka türlü devam ettiremezler” (Yalçinkaya vd., 2015:12). Türkistan’ın işgaline gelen politik tepkileri yatıştırmak amacıyla 1864 yılında Gorçakof Deklarasyonunu yayımlanır. Bu deklarasyona göre Ruslar, Cezayir’de ve Hindistan’da; Fransa ve İngiltere’nin yapmak “mecburiyetinde” kaldığı şekilde Türkistan topraklarına “medeniyet” götüreceklerdir. Rusya 1881 yılında Göktepe Savaşlarıyla Türkistan’daki son Türk devletini de ortadan kaldırarak bölgeyi tamamen egemenliği altına alır.

Ruslar tarafından işgal edilen Kafkasya ve Orta Asya topraklarında ekonomik sömürge faaliyetlerinin yanında kültürel asimilasyon süreci başlar. Türkistan’ın kültürel asimilasyonu konusunda Rus bilgin Mayendorf ve Nikolay İvanoviç İlminsky önemli bir yere sahiptir. Mayendorf: “Müstemlekelerimizde yalnız sömürme gayesini takip etmeliyiz, oraya çok sermaye konulmamalı çünkü müstemlekeler, medenî ve siyasî seviyeleri az çok yükseldi mi, sömürgeci devletten ayrılıyorlar” (Yalçinkaya vd., 2015:17) sözleriyle bu coğrafya ve oranın halkı hakkındaki görüşlerini özetlemiştir. İlminsky ise Türklerin Arap harflerini bırakarak Kiril alfabesini kullanmaları ve Arapça, Farsça kelimelerin yerine öz Türkçe kelimelerin tercih edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. İlminsky metoduyla yeni bir Türk aydını tipi yaratılmaya gayret edilir. Bunun yanında Çarlık döneminde Türkler farklı alfabeler kullanmaya mecbur edilerek birbiriyle anlaşamaz hale getirilir. Ermeni ve Gürcü azınlıkların ad ve soyadlarına dokunulmazken, Türkler Rus isimleri alır veya soyadlarına -ev, -ova, -ov, -ski gibi Rusça ekler almak zorunda bırakılır.

Rusya’nın 1905 yılında Japonya’ya yenilmesi Rus siyasî hayatının dönüm noktalarından biri olur. Mağlubiyet büyük bir sarsıntıya yol açar ve mutlak monarşi yerini meşrutî monarşi rejimine bırakır. Rus egemenliğindeki Müslümanlar meşrutiyet rejiminin meclisi Duma’ya temsilci göndermek

için organize olurlar. İlk seçimde 36, ikinci seçimde 39 Türk meclise girer. 1907 yılında Türkistanlıların seçmenlik haklarını kısıtlayan bir kanun çıkartılır ve tekrar seçim yapılır. Bunun sonucunda üçüncü Duma'ya 8, 1914 yılında yapılan son seçimde ise meclise sadece 6 Türk girer. Aynı yıl çıkartılan kanunla bütün okullarda Rusça eğitim yapılması mecburi tutulur. Yine 1914 yılında, Rusya'da Çarlık rejiminin ortadan kalkmasına ve yepyeni bir düzen kurulmasına yol açacak olan I. Dünya Savaşı patlak verir. Rusya bu savaşta İngiltere ve Fransa'nın yanında yer alır. Savaş beklenildiğinden uzun sürer. Tannenberg Muharebesi'nde Almanya karşısında perişan olan Rus ordusu diğer cephelerde de arka arkaya hezimetler yaşar. Ekonomi çökme noktasına gelir. İlaşe ve silah sıkıntısı baş gösterir. Müttefiklerden de beklenen yardımın gelmemesi üzerine 8 Mart 1917'de Petrograd'da (daha sonra Leningrad) işçiler greve gider, halk gösterileri başlar. 16 Mart 1917'de Çar II.Nikolay (1868-1918) tahtından indirilir ve Romanov hanedanıyla birlikte beş yüz yıl süren Çarlık rejimi de tarihe karışır. Vladimir İlyiç Lenin'in (1870-1924) "Bütün İktidar Sovyetlere" sloganıyla, sosyalist Bolşevikler ve Çarlık rejimi yanlıları arasında yıllar sürececek bir iç savaş başlar. Bolşevik İhtilali sırasında Kafkas ve Türkistan coğrafyalarında Rus idaresi zayıflar. "Basmacı" adı verilen bağımsızlık hareketleri başlar. Bolşevik İhtilali'yle beraber iç savaş yaşanırken Azerbaycan da 28 Mayıs 1918'de bağımsızlığını ilan eder. Ancak 1890 yılından itibaren Bakü petrolünü çıkarmaya başlayan Rusya'nın yeni rejiminin de buradan vazgeçmeye hiç niyeti yoktur. İki yıl kadar bağımsızlığını sürdüren Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, 27 Nisan 1920'de Kızıl Ordu'nun işgaline uğrar. Bir gün sonra Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulur. 19. asırda Rus egemenliğine giren ancak Bolşevik İhtilali sırasında bağımsızlıklarını ilan eden diğer Türk devletleri de Rusya'da iç savaşın bitmesiyle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir parçası haline gelir.

Lenin'in ölümünden sonra Komünist Parti Genel Sekreteri olarak SSCB'nin başına geçen Josef Stalin (1878-1953) rejime ve kendi iktidarına tehdit olarak gördüğü kişilere yönelik olarak 1920'lerin sonundan 1950'lere kadar sürececek bir tasfiye hareketi başlatır. Literatüre "repressiya (siyasi baskı)" ve "büyük temizlik" olarak geçen bu harekette özellikle milletlerin kültürel birikimini temsil eden aydın sınıfı hedef alınır.

Milliyetçilik, karşı devrimcilik gibi suçlamalarla karşı karşıya kalan birçok şair, yazar, bilim insanı ve öğretmen vatan haini-halk düşmanı olarak damgalanarak kurşuna dizilir. İnfaz edilenlerin aileleri de sürgünle cezalandırılarak adeta insanların rejim yahut Stalin hakkında kafalarından olumsuz bir şey bile geçirmeye cesaret edemediği bir korku iklimi meydana getirilir. Çalışmamızda Stalin'in iktidarı döneminde öldürülen Azerbaycanlı şair, yazar ve Türkologlardan yirmi tanesi hakkında bilgi verilerek bu korku iklimine ışık tutulmaya çalışılacaktır.

***

ABDULLAH ŞERİFOV (1893-1938)

Abdullah Şerifov, 1893 yılında Rusya'nın Troutski şehrinde doğar. İlk tahsilini babasının da öğretmenlik yaptığı ve halk

arasında mollahane olarak bilinen mahalle mektebinde alır. Burada Arapça ve Farsçaya aşinalık kazandıktan sonra Rus-Tatar mektebine giderek Rusça gramer ve tabiat bilimleri hakkında bilgi sahibi olur. Milletinin tarihine ve göreneklerine büyük ilgi duyan Şerifov, Rusların Doğu toplumlarına üstten bakan tavrına tepki göstererek halkının büyük ve eski medeniyetini herkese gösterebileceği bir şekilde eğitim almayı kafasına koyar. 1908'de Müslüman Hayriye Cemiyeti'nin himayesinde İstanbul'a gelir ve Darülmuallemi bitirir (Shamil, 2019: 1160).

Altı senelik İstanbul tecrübesinin ardından yurda dönerek gazete yazarlığı ve öğretmenlik yapar. 1923 yılında Bakü'de Azerbaycan Devlet Üniversitesinin Şarkiyat fakültesine kaydolar. Mezun olduktan sonra Azerbaycan Bilimler Akademisinin Tarih, Edebiyat ve Dilcilik Enstitüsünde vazife alır. Azerbaycan Pedagoji Üniversitesi (APİ)'nin Azerbaycan Dili ve Edebiyatı bölümünün başkanlığını yürütür. 22 ders kitabının müellifi olan Şerifov, özellikle *Türk-Tatar dillerinin Singarmoniyası Hakkında*, *Türk Dili Gramer Kategorilerinin Tasnif Prensipleri Hakkında*, *Azerbaycan'ın Şamahı Diyalekti*, *Türk Okullarında Rus Dilinin Tedrisi* gibi eserleriyle alana büyük katkılarda bulunur. (Hüseynoğlu, 2009: 1167).

1937 yılında Çobanzade, Gubaydullin, Tağizade ve Zeynallı gibi kimselerle yakın ilişki içinde olduğu ve zararlı bilimsel çalışmalar yaptığı gerekçesiyle bütün görevlerinden alınarak tutuklanır. Devrim karşıtı, Pantürkist ve milliyetçi düşüncelere sahip olmak, ikiyüzlülük yaparak devrim karşıtı milliyetçi olduğunu gizlemek, Türk halklarının birliği fikrini savunmak, Türki Cumhuriyetleri Sovyetlerden ayırtmak ve tek bir çatı altında toplamak için çalışmak, bilimsel çalışmalarında zararlı Pantürkist düşüncelere yer vermek ve bu fikirler etrafında milliyetçi teşkilatlara faal yeni üyeler kazandırmak suçlarından hakkında kurşuna dizme cezası verilir. 3 Temmuz 1938'de kurşuna dizilerek öldürülür. 30 Mayıs 1957'de Şerifov'a Yüksek Sovyet Mahkemesince beraat kararı verilir. (Buran, 2016: 409).

ABDULLAH TAGİZADE (1897-1938)

1897 yılında Gence'de dünyaya gelen Abdullah Tagizade ilk ve orta tahsilini bu şehirde aldıktan sonra yükseköğrenimi için Moskova Üniversitesi'nin hukuk bölümüne girer. 1917'de Rusya'da devrim hareketinin başlaması üzerine Gence'ye dönerek Azerbaycan'ın bağımsızlığına yönelik faaliyetlerde bulunur. İki yıllık bağımsız Azerbaycan döneminde Eğitim Bakanlığı bünyesindeki alfabe komisyonunda görev yapar. Azerbaycan'ın SSCB'ye katılmasından sonra da 1922 yılında oluşturulan yeni alfabe komitesine seçilir.

Abdullah Tagizade Maarif Komiserliği'nin emriyle 1924 yılında Leningrad Üniversitesi'nin dil ve medeniyet fakültesinde görev alır. 1928'de Azerbaycan'a döndükten sonra Bilimler Enstitüsü'nün dil bölümüne başkanlık eder. Türklerin eski yazılı abideleri ve Türk lehçelerinin grameri hakkında çalışmalarda bulunur. *Türk-Tatar Dillerinin Tarihi Sarf-Nahvi, Kadim Türk Dilleri ve Yazılı Abidelerinin Öğrenilmesi Usulü ve Yolları, Dil Biliminin İnkışaf Tarihi, Azerbaycan Dili ve Şivelerinin İzahlı Lugatı* gibi eserleri bu dönemde yayımlanır (Gancaxabar 2023:

<https://gencexeber.az/tarix/abdulla-ta-zad-az-rbaycandak-lifba-h-r-kat-n-n-f-al-zvl-rind-n-biri/>).

17 Mart 1937'de hakkındaki ihbarlar gerekçe gösterilerek Tagizade halk düşmanlığı, devrim karşıtlığı, milliyetçilik ve teröristlik suçlamalarıyla tutuklanır. O, devrim aleyhinde çalışmadığını; ilişkide olmakla itham edildiği kişilerle alfabe-ımla konularının tartışıldığı toplantılarda görüştüğünü ifade eder. 10 Ekim 1937'de sorgulardaki işkencelere dayanamayarak suçlamaların tümünü kabul etmek zorunda kalır. Bir hafta sonra Tagizade'nin bütün bilimsel el yazmaları ve müsveddeleri yakılmak suretiyle imha edilir. 2 Ocak 1938'de yirmi dakikalık bir yargılamanın sonucunda ölüm cezasına çarptırılır; ertesi gün kurşuna dizilerek idam edilir. 19 Kasım 1957'de davası yeniden görülür ve hakkındaki suçlamaların asılsız olduğu anlaşılır (Buran, 2016: 403-404).

***

AHMET CEVAT (1892-1937)

Azerbaycan'ın bağımsızlık mücadelesinin kahramanı ve ülkenin milli marşının yazarı Ahmet Cevat, 1892 yılında Gence'nin Seyfeli köyünde doğar. İlk eğitimini köyündeki mollahanede gördükten sonra henüz altı yaşında babasını kaybetmesi üzerine annesini de

yanına alarak Gence'deki üvey kardeşlerinin yanına gider. Burada Şah Abbas Mescidi bünyesindeki medreseye devam ederek Arapça, Farsça ve Rusça öğrenir. Edebiyat öğretmeni Abdullah Sur'un etkisiyle ilk şiirlerini medrese yıllarında yazar. Yirmi yaşına geldiğinde medrese eğitimini tamamlar; aynı yıl Kafkas Gönüllü Kıtası'na katılarak Balkan Harbi'ndeki Osmanlı Devleti'ne yardıma koşar. Savaştan sonra Gence'ye döndüğünde öğretmenlik vazifesini yürütür.

1914'te Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Harbi'ne girmesi üzerine Bakü Müslüman Cemiyet-i Hayriyesi bünyesinde soydaşları için yapılan yardım faaliyetlerine destek verir. Ruslarla çarpışmaların yoğunlaştığı ve Ermeni çetelerin zulmüne maruz kalan Doğu Anadolu'ya ziyarette

bulunarak burada gördüklerini şiirlerine etkili şekilde yansıtır. 1915-1916 yıllarında Batum'a giderek burada öğretmenlik mesleğine devam eder. Daha sonra Kafkas İslam Ordusu'na katılarak Nuri Paşa'nın komutasında Bakü'nün kurtarılmasında rol oynar. 1918-1920 yılları arasında bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Türkçülük, modernleşme ve Müslümanlık ülküsü üzerinde yükselmesini hedefleyen şiirler yazar.

28 Nisan 1920'de Bolşevik Rus ordusunun Azerbaycan Cumhuriyeti'ne son vermesiyle Ahmet Cevat rejimin baskısı ve takibi altında yaşamaya başlar. Ünlü bir şair olarak 1937'ye kadar çeşitli vazifelerle hayatını sürdürmeye devam etse de milliyetçi ve bağımsızlıkçı düşünceleri yüzünden her yazdığı incelenir; iletişimde olduğu kişiler sorgulanır. Nitekim 1937 yılında karşı devrimci bir Pantürkist olma suçlamasıyla yargılanır ve kurşuna dizilir. SSCB Savcılığı 1955 yılında Ahmet Cevat hakkındaki suçlamaların asılsızlığını kabul ederek beraat kararı verir.

Ahmet Cevat'ın 15 Aralık 1915'te Gence'de yazdığı ve sonrasında Üzeyir Hacıbeyli tarafından bestelenen "Çırpınırdın Karadeniz" adlı şiiri hem Azerbaycan'da hem de Türkiye'de oldukça beğeni toplayarak adeta bir marş haline gelmiştir. Şairin Birinci Dünya Harbi sırasında Azerbaycan yardım heyetiyle birlikte Kars'a geldiğinde yazdığı "Ne Gördümse"; Anadolu'daki savaş mağdurları için kaleme aldığı "Yazık"; Azerbaycan'ın kurtuluşu için Kafkas İslam Ordusu bünyesinde şehit olan askerlere ithaf ettiği "Kalk" ve İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgaline bir ağıt niteliği taşıyan "İstanbul" adlı şiirleri onun soydaşlarına duyduğu bağlılığın göstergeleridir. *Koşma, Dalga, İstiklal Uğruna, Sen Ağlama Ben Ağlaram, Hak Bağırın Ses* gibi şiir kitapları da bulunan bu vatansever aydının heykeli bugün bağımsız Azerbaycan'ın Bakü'deki parlamento binasına giden caddesinin üzerinde ihtişamla yükselmektedir. (Tan, 2012: 75).

***

ALİ NAZİM MAHMUDZADE (1906-1941)

Azerbaycan'ın önemli edebiyat tarihçisi ve eleştirmenlerinden biri olan Ali Nazım Mahmudzade 1906 yılında Tebriz'de dünyaya gelir. İlköğrenimini bu şehirde Nicat Medresesi olarak bilinen kurumda görerek Farsçayı iyi bir şekilde öğrenir. 1916 yılında Batum'a gider; bildiği diller arasına Rusçayı da katar. Samet Ağaoğlu'nun 1922'de Batum'da kurduğu yeni alfabe komitesinin çalışmalarına katılır. Henüz on beş yaşında iken *İştirak* gazetesinde şiir ve makaleleri yayımlanır.

Mahmudzade 1922-1925 yılları arasında Bakü'de pedagoji eğitimi aldıktan sonra Leningrad Şarkiyat Enstitüsü'ne kabul edilir. A.N. Samoyloviç ve Y. Bertelsin gibi ünlü şarkiyatçılardan eğitim alır. Öğrencilik yıllarında edebi faaliyetlerine de devam ederek çağdaş edebiyata dair görüşlerini içeren yazılarını *Yeni Yol* ve *Komünist* gazetelerine gönderir. Enstitüdeki öğrenciliğinin sonlarına doğru bilimsel misyonla Türkiye'ye gönderilir. Çağdaş Azerbaycan edebiyatına dair yazıları Türk basınında da yer bulur. 1927-1932 yılları arasında SSCB halkları edebiyatı bölümünde bilimsel sekreterlik vazifesini yapan Mahmudzade; sonrasında Bakü'ye dönerek Azerbaycan Bilimler Enstitüsü'nün edebiyat şubesinin müdürlüğü görevini yürütmüştür. Bunun yanında Rusça yayımlanan Edebiyat Ansiklopedisi'nde editörlük de yaparak burada Türk-Azerbaycan edebiyatı hakkında makaleler yayımlamıştır (Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, ty: <http://www.azyb.az/index.php/repression/post/35>).

17 Mart 1937'de Azerbaycan İçişleri Komiserliği'ne ulaşan bir ihbarda Ali Nazım'ın Bilimler Akademisi'ndeki devrim karşıtı bir teşkilata üye olduğu bildirilir. Hemen ertesi gün tutuklanan Nazım'a ihbardaki ithama ek olarak İstanbul'daki *Türk Yurdu* dergisinde Pantürkist ve Panİslamist yazılar yayımlamak ve Bakü'de gizli faaliyet gösteren milliyetçi teşkilata üye olmak suçlamaları yöneltilir. 28 Ağustos 1937'de Nazım'ın şahsi kütüphanesi yakılır; 13 Ekim 1937'de savunmasız-şahitsiz gerçekleştirilen ve on beş dakika süren yargılama sonucunda Sovyet Yüksek Mahkemesi tarafından

on yıl hapis cezasına çarptırılır. Rusya'nın Oryol hapisanesindeki şartlara uzun süre dayanamaz, 1941'de henüz otuz beş yaşında iken vefat eder. 19 Eylül 1956'da yeniden yargılaması yapılan Mahmudzade'nin suçsuzluğu mahkemece kabul edilmiş ve ölümünden on beş yıl sonra aklanmıştır (Neciyev, 2010: 346).

Ali Nazım Mahmudzade yaklaşık on beş yıl süren edebiyat tarihçiliği ve eleştirmenlik faaliyetlerinde edebiyatın mahiyeti, araştırma yöntemleri, dil ve üslup gibi geniş konulara temas etmiştir. “Yeni Hayat ve Yeni Edebiyat”, “Edebi İhtiyaçlarımız”, “Şiirimizin ve Şuurumuzun Hastalıkları Hakkında”, “Bugünkü Azerbaycan Edebiyatı ve Onun İçtimai-Mefkurevi Siması” gibi makaleleri dönemin edebi tarzını net olarak açıklamanın yanında edebiyatın fikir, politika ve sosyal hayatla olan ilişkilerine de ışık tutar.

***

ATABABA MUSAHANLI (1905-1941)

25 Mart 1905'te Bakü'de dünyaya gelen Atababa Musahanlı ilk tahsilini Rus-Tatar mektebinde alır. Sonrasında şehir orta mektebini bitirerek 1921-1924 yılları arasında Pedagoji Enstitüsünün dil ve edebiyat bölümünde okur. Buradaki yüksek tahsilini tamamlayınca öğretmen yüksek okuluna eğitmen olarak atanır. Üniversite ve liselerde okutulmak üzere ders kitapları hazırlanmasında görev alır. 1929 yılından itibaren Pedagoji Üniversitesinde öğretim üyeliği yapar. (Neciyev, 2010: 354). 1934'te Azerbaycan Yazarlar Birliğine üye olarak kabul edilir.

Musahanlı edebi faaliyetlerine şiir yazarak başlar. İlerleyen yıllarda hikâye ve mensur şiirler de kaleme alır. Ancak onun Azerbaycan edebiyatına asıl katkısı tenkitleri ve bilimsel makaleleriyle olur. “Edebiyat Tarihinde Sabir”, “Mirza Fetali'nin İçtimai, Terbiyevi Mübarizeleri”, “Azerbaycan Edebiyatının İnkişafı ve Hususiyetleri”, “Büyük Üstad (M. Gorki'nin Ölümüne)” gibi makalelerinin yanı sıra *Dede Korkut Hikâyeleri*

üzerine yaptığı araştırmalarla alana ciddi katkı sağlar(Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, ty: <http://www.azyb.az/index.php/repression/post/33>).

Müsavat Partisi üyesi olmak, Sovyet karşıtı edebiyatı yüceltmek ve karşı devrimci teşkilatlara üye olmak suçlamasıyla Musahanlı üç yıl hapse mahkûm edilir. Daha sonra Devlet Siyasi İdaresi bu cezayı az bularak üstüne beş yıl eklenmesine ve yazarın mallarının müsadere edilmesine karar verir. 1941 yılının ceza tedbirleri kapsamında yazarın cezası idama çevrilir ve kurşuna dizilmek suretiyle infaz edilir. 1956 yılında yapılan yeniden yargılamada suçsuzluğu mahkemece kabul edilerek yazarın hakkında beraat kararı verilir.

***

BÖYÜKAęA TALIBLI (1897-1938)

21 Mart 1897'de Azerbaycan'ın Salyan şehrinde dünyaya gelir. İlk eğitimini Rus İbtidai Okulu'nda aldıktan sonra 1909-1915 yılları arasında Bakü Realnı mektebinde tahsilini tamamlar. Mezun olduğu sene Salyan'da öğretilenlik yapmaya başlar. 1917'de yüksek tahsil yapması gerektiğini düşünerek Petrograd Teknoloji Enstitüsüne kaydolsa da maddi sebeplerden eğitimini yarıda bırakarak siyasi-sosyal faaliyetlere atılır. Petrograd vilayet komiserliğinde tebligat şubesinde çalışır. Bir yıl sonra bu şehirde Azerbaycan Türkçesiyle çıkmakta olan *Hürriyet* gazetesinde editörlük yapmaya başlar.

1920 yılında Sovyetlerin Azerbaycan'ı işgaliyle Talıblı işçi-köylü müfettişliğinde muavin görevine getirilmiş, sonrasında bu müfettişliğin bünyesinde yer alan halk faaliyetleri şurasının başkanı olmuştur. Aynı dönemde *Komünist* ve *Azerbaycan Fukarası* mecmuasında editörlük yaparak Azerbaycan Devlet Üniversitesinde konferanslar vermiştir. Kafkasya Federasyonunun işçi-köylü müfettişliği komiserliğine tayin olduğu 1922-1923 yıllarında Tiflis'te çıkan *Yeni Fikir* gazetesinde yazar. 1923-1932 yılları arası Azerbaycan Halk Adalet komiseri, Merkezi İstatistik

İdaresinin reisi, Hukuk Enstitüsünün direktörü, Bakü Plan İdaresinin başkan yardımcılığı gibi görevlerde bulunur (Ceylan, 2016: 863).

Talıblı'nın edebi faaliyetleri 1911 yılında, Bakü realnı okulunun üçüncü sınıf öğrencisi iken yazdığı *Yaxşı Məsləhət Hər Şeyden Yaxşıdır* hikâyesi ile başlar. Gazete ve dergilere yazdığı makaleler ile kitap halinde yayımlanan çeşitli hikâyeleriyle edebiyatta da tanınan bir isim haline gelir. Tiyatroya da merak duyarak 1916'da *Keyf İçində* adlı piyesi yazar. Bakü'de bulunduğu yıllarda Azerbaycan Edebiyat Cemiyetinin başkanı sıfatıyla milli edebiyatın gelişmesi için ciddi çaba gösterir. Talıblı, sosyal ve siyasi sahadaki mücadeleciliğiyle ön plana çıksa da sanatçı kimliğini de her zaman koruyarak edebiyatı milletin ilerlemesi için kullanma gayretinde olmuştur. Makale ve hikâyelerinde eğitim, medeniyet, kadın özgürlüğü gibi konuları ön plana çıkarmış, eski düzene karşı çağın gerekliliklerinin ön plana çıkarılması gerektiğini savunmuştur.

1937'deki "temizlik" yıllarına gelindiğinde Talıblı, Azerbaycan'ın SSCB'den ayrılması için insanları silahlı isyana teşvik etmek; Sovyet yöneticilerine suikast tasarlamak; kapitalist ülkelere casusluk yapmak; karşı devrimci milliyetçi örgütün üyesi olmak ve petrol sahalarına sabotaj planlamak gibi suçlamalarla hapsedilir. 11 Ekim'de savunmasız ve şahitsiz gerçekleşen duruşmada mahkûmun kurşuna dizilmesi gerektiğine oy birliğiyle karar verilir. 12 Eylül 1937'de hüküm gerçekleştirilir ve yazar hayata veda eder. Ölümünden yirmi yıl sonra yapılan yeniden yargılamada Talıblı hakkındaki suçlamalar düşer ve beraat kararı verilir. (Neciyev, 2010: 294).

***

HACIBABA NEZERLİ (1895-1938)

22 Mart 1895'te Şamahı'da dünyaya gelir. Ünlü Azerbaycan şairi Sabir'in Şamahı'da kurduğu Ümit Mektebi'ni bitirir. 1918-1920 yılları arasında Azerbaycan Milli Ordusunda askerlik yapar. Sovyet döneminde *Kızıl Asker* gazetesinin redaktörlüğü, Azerbaycan Proleter Yazarlar Cemiyetinin kâtipliği, Azerbaycan Sovyet Yazarlar Birliği Teşkilatının başkanlığı, Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosunun direktörlüğü görevlerini yürütür. 1925 yılından itibaren gazete makaleleri, piyesleri ve hikâyeleri

yayımlanmaya başlar. Bunun yanında tercüme faaliyetlerinde de bulunarak Shakespeare'in *Macbeth*, Gorki'nin *Yegor Bulıçov* ve *Ötekiler* adlı eserlerini Azerbaycan Türkçesine çevirir. Eski düzenin, cahilliğin ve geleneklere körü körüne bağlılığın eleştirisi onun eserlerinde ön plana çıkan hususlardır (Azərbaycan Yazıçılar Birliyi, ty: <http://azyb.az/index.php/repression/post/23>).

Hacıbaba Nezerli hakkında Azerbaycan'ı Sovyetler Birliğinden koparmak için faaliyetlerde bulunmak, Sovyet yöneticilerine suikast planlamak, devrim karşıtı teşkilatlara üye olmak, eski Müsavat üyeleri Ahmet Cevat ve Atababa Musahanlı ile irtibatta olmak suçlamalarıyla 1937 yılında soruşturma açılır. 16 Temmuz'da Bakü'de hapsedilir; 27 Ekim'de vatan haini sıfatıyla Komünist Parti'den ihraç edilir. Sovyet Yüksek Mahkemesi 8 Ocak 1938'de kapalı kapılar ardında Nezerli'yi yargılayarak kurşuna dizilmesine karar verir ve hüküm uygulanır. 1956 yılında yapılan yeniden yargılamada aydın hakkındaki suçlamaların asılsız olduğu anlaşıl原因 olarak hakkında beraat kararı verilir (Neciyev, 2010: 354).

***

HANEFİ ZEYNALLI (1896-1937)

Azerbaycan halk edebiyatının ve şifahi kültürünün ilk araştırmacılarından olan Hanefi Zeynalli 1896 yılında Bakü'de dünyaya gelir. Henüz altı yaşında yetim kalmasına rağmen eğitimini aksatmamış; ilk tahsilini medresede, orta tahsilini Rus-Müslüman Mektebi'nde almıştır. Zeynalli, yüksek tahsilini yapmak için Moskova Teknik Enstitüsüne kaydolsa da 1917 yılındaki devrim hareketinden sonra buradaki eğitimini yarıda bırakmıştır. 1920'de İstanbul

Üniversitesinin hukuk bölümüne devam eder ancak Azerbaycan'da Sovyet hakimiyetinin kurulmasıyla Sovyet teşkilatlarında görev almak üzere geri çağrılır. (Məmmədova, 2011: 127). 1922'de Azerbaycan Devlet Üniversitesinde okumaya başlar ve bitirdikten sonra Azerbaycan Türk Edebiyatı Tarihi Bölümünde çalışır. 1930 yılında Doçent olur.

1926'da kaleme aldığı "Azerbaycan Atalar Sözləri ve Meseller", 1928'de yazdığı "Türk Edebiyatı Üzre İş" başta olmak üzere folklor ve terminoloji konusunda kaleme aldığı makaleleri ile Türk dünyasına önemli katkı sunan Zeynalli, 1923-1931 yılları arasında *Azer Neşr*'de çalışır ve *Kommunist*, *Maarif ve Medeniyet*, *İngilab ve Medeniyet*, *Maarif İşçisi* dergilerinde yazar (Buran, 2016: 400).

Zeynalli, 28 Ocak 1937'de devrim karşıtı gruba üye olmakla suçlanır ve Eserler Partisine üye olmak, Türk milliyetçisi İsmail Hikmet Bey'le mektuplaşmak, Müsavatçılardan Baharlı, Feyzullayev, Mövsümov, Çobanzade gibi kişilerle sıkı ilişkiler kurmak, bilimsel çalışmalarında devrim karşıtı milliyetçi fikirlere yer vermek iddialarıyla yargılanır. Bu ithamlar sonucu suçlu bulunarak 13 Ekim 1937 yılında Bakü'de kurşunlanarak öldürülür. 30 Mart 1957 tarihinde Zeynalli'nin suçsuz olduğuna karar verilir (Buran, 2016: 402).

***

HÜSEYİN CAVİD (1882-1941)

Azerbaycan edebiyatının en başarılı şair ve tiyatro yazarlarından Hüseyin Cavid, 1882 yılında Nahçıvan'da dünyaya gelir. İlk eğitimini medresede aldıktan sonra o dönemde yeni usullerle ders verilen Mekteb-i Terbiye adlı okulda okur. Gençlik döneminde İstanbul'a gelerek Darülfünûn'da edebiyat derslerine devam eder. 1905-1909 yılları arasında İstanbul'daki aydınlarla yakından temas kurarak onlarla fikir alışverişinde bulunur. Bu sırada Fransızcasını da ilerleterek yeni edebiyat tarzını benimser. İstanbul'daki *Sırat-ı Müstakim* dergisi ve Azerbaycan'daki *Füyûzat*, *Şark-ı Rus*, *Hayat* gibi yayın organlarında şiirleri yayımlanır. Hüseyin Cavid, 1909 yılında ülkesinde dönerek edebi faaliyetlerine devam eder. Basın-yayın faaliyetlerinin yanı sıra 1926 yılına kadar Bakü ve Nahçıvan'da çeşitli okullarda edebiyat öğretmenliği vazifesini yürütür.

Cavid'in 1910 yılına kadar yazdığı genellikle lirik karakterdeki şiirlerinde *Servet-i Fünûn* etkisi yoğun şekilde hissedilir. Bu tarihten sonra ise modernleşme yanlısı aydınının şiir ve tiyatrolarında hürriyet, sefalet, eğitim, hurafeler, kadın hakları gibi sosyal nitelik taşıyan konular ön plana çıkmaya başlar. Özgürlük ve vatanseverlik temalı eserlerinde Namık Kemal'in; inanç, modernleşme, kadın gibi konularda Tefik Fikret'in bakış açısına yakındır. Milliyet bilinci yüksek olan şair, Sovyetlerin ideolojik ve güdümlü edebiyat tarzını hiçbir zaman benimsememiş; bu yüzden de rejimin hedefi haline gelmiştir. 1937 yılında eserleri yasaklanarak tutuklanır ve Sibiryaya sürgün edilir. 1941'de sürgün hayatının ağır şartlarına daha fazla dayanamayarak vefat eder. Şairin naaşı doğumunun yüzüncü yılında Sibiryadan Nahçıvan'a getirilerek devlet töreniyle defnedilir; böylece uzun bir süre sonra itibarı iade edilmiş olur.

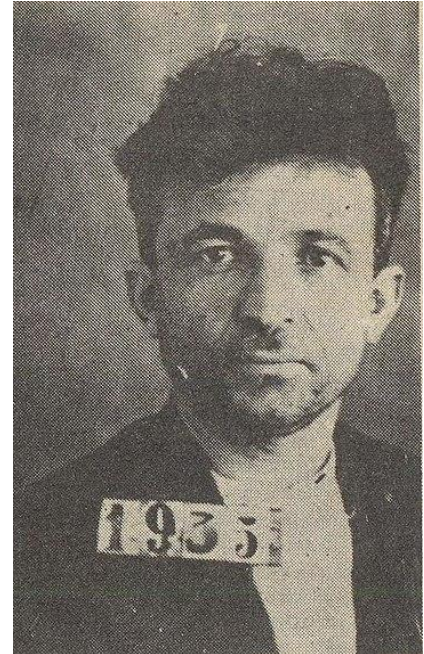
Hüseyin Cavid'in 1913'te Tiflis'te basılan *Geçmiş Günler* ve 1917'de yine Tiflis'te çıkan *Bahar Şebnemleri* olmak üzere iki şiir kitabı vardır. Romantik

akımın tesiriyle dram türüne de büyük rağbet gösteren aydın, tiyatroyu sanatının gücünü göstermenin yanı sıra sosyal fikirlerini yansıtmak için de kullanmıştır. Azerbaycan edebiyatındaki ilk manzum dram olan *Ana*; Mekkeli bir şeyh üzerinden tasavvufa çağdaş bir bakış açısı getirilen *Şeyh Sinan*; Bolşevizmin idealize edildiği bir dönemde, insanlığa ışık getiren sıfatlarıyla Hz. Muhammed'in yüceltildiği *Peygamber*; savaş aleyhinde yazılan ve *Faust*'tan esinlenmeler taşıyan *İblis*; yanlış Batılılaşmanın yol açtığı sosyal çöküntüyü ele alan *Uçurum* gibi eserleri Türk edebiyat tarihinde büyük öneme sahiptir (Karayev, 1998: 534-536).

***

İDRİS HASANOV (1897-1950)

İdris Meşadî-Zaman Hasanov, 1897 yılında Gence'de doğdu. 1924 yılında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'ni bitirdikten sonra Doğu Emekçiler Üniversitesinde Azerbaycan dili öğretmeni olarak çalıştı ve Doğu Halkları Millî Kültür İlmî Araştırmaları Enstitüsünde mastır yaptı. Bakü'ye dönüşüyle önce doçent, sonra profesör oldu. Azerbaycan Pedagoji Üniversitesinde çalıştı. Azerbaycan İlimler akademisi Dil Edebiyat Tarih Enstitüsünde müdür yardımcılığı ve öğretim üyeliği yaptı (Əmrahov, 2022: 765).

Hasanov, Azerbaycan dili ve grameri ile ilgili 18 çalışmaya imza attı. *Gence Ağzının İsim Çekimi*, *Azerbaycan Dilinin İmlası*, *Halk Ağzları Sözlüğü İçin Malzeme Derlemenin Yönergesi*, *Azerbaycan Dilinin Grameri-Morfoloji*, *Azerbaycan Dilinin Grameri-Sentaks* gibi çalışmalarının yanı sıra Polinov ile birlikte hazırladığı *Azerbaycan Dili Grameri* ve *Gence Ağzı Vokalizmi* gibi kitaplarıyla alanına büyük katkı sağladı.

1938 yılında İlimler Akademisinde çalıştığı dönemde Pantürkist faaliyetler yürütmek, Osmanlıca gramerini Azerbaycan dili gramerine uyarlamaya çalışmak, öğrencilerini Sovyet hakimiyeti aleyhinde kışkırtmak, Azerbaycan'ı Sovyetler Birliğinden koparmak için çalışan

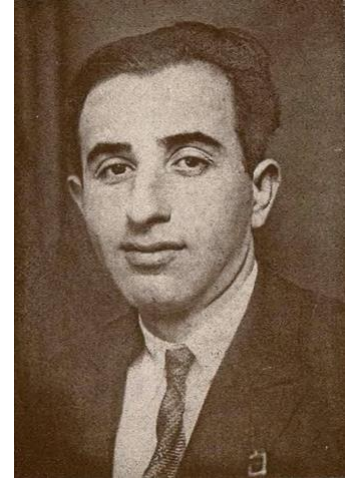
milliyetçi kimselerle iş birliği yapmak suçlarıyla tutuklandı ve halk düşmanı olduğu gerekçesiyle akademiyle ilişkisi kesildi. Hasanov, bu suçlamaların hiçbirini kabul etmedi ancak aleyhinde şahitlik eden kimseler dolayısıyla mahkeme onun suçlu olduğuna karar verdi. Mahkeme tamamlandıktan sonra 1939 yılında Seymçam ceza kampında 8 yıllık sürgüne mahkûm edildi.

Hasanov, cezasını tamamladıktan sonra 3 Nisan 1946'da serbest bırakıldı. 1949 yılına kadar Kirovabad'ta Rusça dersleri verdi. Bu dönemde haklarının tekrar verilmesi için çok sayıda müracaatta bulundu ancak talebi karşılık görmediği gibi kendisine yaşamaya hakkı olmadığı bildirildi ve tutuklanarak Bakü'ye götürüldü. Bakü'de tekrar sorgulandı ve önceden hüküm giydiği suçlardan tekrar suçlanarak Krasnoyarsk bölgesine sürgüne gönderildi. Kendisinden bir daha haber alınamadı. 27 Eylül 1957 tarihinde davası tekrar görüldü ve Hasanov'un suçsuz olduğuna karar verildi (Neciyev, 2010: 351).

***

MEMMED KAZIM ALEKBERLİ (1905-1938)

1905 yılında Derbent'te dünyaya gelen Alekberli, ilk ve ortaöğrenimi doğduğu şehirde aldıktan sonra Bakü'ye gelerek Azerbaycan Pedagoji Enstitüsünün dil ve edebiyat bölümünü bitirir. Yüksek tahsilini tamamladıktan sonra çalışkanlığıyla dikkat çekerek Gence Vilayet Halk Maarif Şubesine müdür olarak atanır. Alekberli eğitimle ilgili idari işlerinin yanında edebiyat ve matbuatla da uğraşır. Gence'de bulunduğu süre içerisinde *Kızıl Gence* gazetesinin baş redaktörlüğü görevini üstlenir. Matbuat hayatında gösterdiği başarı sayesinde Mahaçkale şehrine *Dağıstan Fukarası* adlı gazetenin editörlüğünü yapmak üzere gönderilir. Burada gazetede görevine ek olarak *Maarif Yolu* adlı derginin başına da geçer.

Alekberli 1930 yılında Moskova'ya giderek Kırmızı Profesörler Enstitüsünde beş yıl eğitim alır. Sonrasında Azerbaycan'a dönerek eğitim ve matbuat faaliyetlerine devam eder. Bir müddet Azerbaycan Devlet Üniversitesinde rektörlük vazifesinde bulunur; *Komünist*, *Edebiyat*

Gazetesi, Vışka, Sürat, İnkılap ve Medeniyet gibi yayın organlarında editörlük ve idarecilik görevleri alır. Alekberli gazete ve dergilere gönderdiği yazılarda özellikle edebi tenkitleriyle dikkat çeker; felsefe ve edebiyat hakkındaki derin bilgisi sayesinde bu iki disiplini ilişki içerisinde yorumlar. 1934 yılında Azerbaycan Yazarlar Birliğinin ilk başkanı seçilir. Edebi tenkitlerinin dışında kitap olarak basılan üç eseri vardır: *İdealizm ve Materyalizm veyahut Yeni Felsefe, Yeni Elifba ve Orfokrafiya, Azerbaycan Edebiyatı*.

1937 yılında Sovyet yönetiminin tehlikeli gördüğü aydınlar listesine giren Alekberli, karşı devrimcilik ve milliyetçilik suçlamalarıyla tutuklanarak malları müsadere edilir. Yaklaşık bir yıl hapisanede kaldıktan sonra halk düşmanı olduğu gerekçesiyle kurşuna dizilme cezasına çarptırılır. 1938'de Alekberli henüz otuz üç yaşında iken hüküm infaz edilir ve aydın genç yaşta hayattan koparılır (Əliyeva vd., 2020: 6-7).

***

MİKAIL MÜŞFİK (1908-1938)

Çok kısa süren ömrüne Azerbaycan'ın en tanınan ve sevilen şairlerinden biri olma başarısını sığdıran Mikail Müşfik, 1908 yılında öğretmen bir ailenin çocuğu olarak Bakü'de doğar. Henüz altı aylık iken annesini, altı yaşındayken de babasını kaybeder. Babasının ölümünün ardından akrabalarının yanında kalmaya başlayarak ilköğrenimini Rus-Tatar mektebinde alır. 1931'de Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Dil-Edebiyat Fakültesi'nden mezun olduktan sonra ölümüne kadar geçecek yedi yıl boyunca öğretmenlik, pedagoğluk ve çevirmenlik mesleklerini icra eder. 1932'de *Günün Sesleri, Vuruşmalar, Pambık, Bir May, Buruglar Arasında*; 1934'te *Şiirler, Şengül Şüngül Mengül*; 1935'te de *Kaya, Kendli ve Yılan* adlı eserleri yayımlanır. 1936'da düzenlenen Yedi Yahşı Eser yarışmasında *Seher* adlı manzumesiyle ikincilik kazanması üzerine şöhreti iyice artar (Akpınar, 1994: 354). Şairin yetişme çağı Azerbaycan'da siyasi ve sosyal hareketliliğin fazla olduğu yıllara denk gelir. Bu hareketliliğin yarattığı neticeler onun sanatının şekillenmesinde belirleyici rol oynar.

Mikail Müşfik'in şiirlerinde tema çeşitliliği oldukça fazladır. Anne, çocuk, tabiat, ilerleme, sevgi, güzellik bu şiirlerde ön plana çıkan temalardan birkaçıdır (Keskin, 2020: 2598). Ancak şaire ün kazandırmanın yanında onu Sovyet rejiminin hedefi haline de getiren vatanseverlik temalı şiirleridir. “Şair ve Vatandaş” adlı şiirinde “aydın bir aileden hayalinde millet, ruhunda vatan” (Keskin, 2020: 2597) duygusuyla çıktığını söyleyen Müşfik'in; ülkesinin bağımsızlığı, milletinin mutluluğu ve ilerlemesi için güçlü bir arzusu vardır. Bu arzuları sadece duymakla kalmaz, başkalarına da hissettirmek için sanatının gücünü kullanır. “Azadlık (Özgürlük) Destanı” adlı şiirinde tabiattan örneklerle hürriyetin kıymetine işaret ederken özgürlüğü için mücadele etmeyen milletleri de “yelkensisiz bir gemi- ruhsuz bir ceset” (Keskin, 2020: 2605) olarak nitelemiştir.

Şairin suçlanmasıyla ilgili çeşitli rivayetler aktarılsa da o, eserlerine yansıyan değerler sebebiyle diğer vatansever şairler gibi rejimin sakıncalı gördüğü kişiler arasında yer almış; 1938 yılında da Bakü'nün ünlü hapisanesinin bulunduğu Bayıl semtinde kurşuna dizilmiştir. Naaşı bulunamadığı için defin işlemi dahi yapılamayan Müşfik'in suçsuzluğu SSCB Yüksek Mahkemesi tarafından 23 Mayıs 1956 tarihinde kabul edilmiştir. (Akalin, 2018: 85).

***

ÖMER FAİK NUMANZADE (1872-1937)

1872 yılında Gürcistan'ın Ahalsih kazasına bağlı Azgur köyünde doğan Numanzade, ilk eğitimini mollahanede ve Rusça eğitim yapılan yeni mektepte alır. Annesinin isteği üzerine 1882'de medresede okuyup din alimi olmak üzere İstanbul'a gelir ve Fatih Medresesinde dersler alır. Ancak burayı kendi tabiatına uygun bulmayarak bir yıl sonra Darüşşafaka Mektebine yatılı öğrenci olarak girer. 1891'de bu okuldan mezun olur ve iki yıl Galata Posta İdaresi'nde çalışır. İstanbul'da bulunduğu süre içerisinde Genç Osmanlıların hürriyetçi fikirlerinin etkisinde kalan Numanzade, Sultan Abdülhamit'in hafiyeleri tarafından fişlenince Azerbaycan'ın Şeki şehrine dönerek on yıl

boyunca öğretmenlik mesleğine devam eder. Azerbaycan'da yeni usulde mektepler açılmasına öncülük eder ve bu okullarda tarih, coğrafya, aritmetik, dil dersleri verir. 1903 yılından itibaren matbuat hayatında da aktif rol alarak *Tercüman*, *Şark-ı Rus* ve *Molla Nasreddin* gibi yayın organlarında yenilik taraftarı yazılar yayımlar. Bu yazılarında ön plana çıkan en önemli hususlardan biri dil ve milliyet arasındaki ilişkidir. Numanzade'ye göre dilini sevip sahip çıkmayan birinin yüreğinde vatanseverlik duygusu aramak biberden bal tadı almayı beklemeye benzer (Memmedli, 2011: 38). Dil, millet olma ve tarih bilincini geliştirmek onun gazete ve dergi yazılarındaki temel hedeftir. Bunun yanında başlık parası için zorla evlendirilen kızların dramından halkı sömüren cahil mollaların yalanlarına ve toplumların geri kalmasına sebep olan istibdat sevdalısı yöneticilere kadar uzanan sosyal-siyasi problemleri yazılarında vurgulayarak çözüm önerileri sunar (Ateş, 2019).

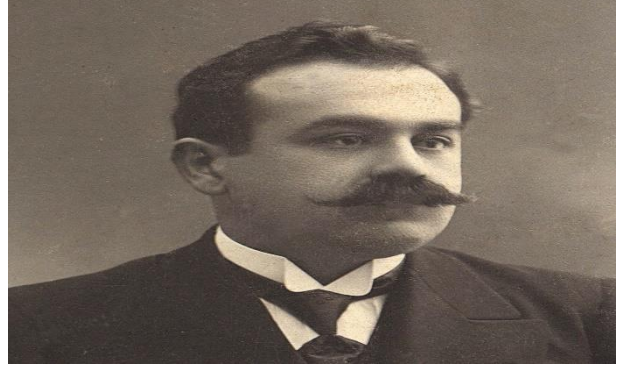
1917'de Rusya'daki devrim hareketiyle çıkan iç savaş sonucu Gürcistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle Numanzade Ahıska'da kurulan geçici hükümetin başına getirilir. Bu görevde Osmanlı İmparatorluğu ile Kafkasya'nın birleşmesi için faaliyetlerde bulunur; ancak Birinci Dünya Savaşı Osmanlı İmparatorluğu aleyhine sonuçlanınca 1919'da Azerbaycan'a gitmek zorunda kalır. Burada öğretmenlik ve yayıncılık yapmaya devam edip özellikle ders kitaplarının hazırlanmasında etkin rol alsa da 1925'te Türk casusu olmak suçundan Sovyet idaresi tarafından hapsedilir. Kısa bir süre sonra delil yetersizliğinden serbest bırakılır ancak sürekli gözetim altında tutulur. Numanzade 1927 yılında öğretmenlik mesleğinden emekli olur. 20 Mart 1933'te aynı suçlamalarla ikinci kez suçlanarak hapsedilir; delil yetersizliğinden yine serbest bırakılır. (Neciyev, 2010: 308). Bu tutuklama, serbest bırakma hadiseleri hükümetin aydının üzerindeki baskıyı sürekli hale getirme ve onu faaliyetlerinden uzak tutma girişimleridir.

1937 yılında geldiğinde aydınlar üzerindeki baskı artık bir tasfiye hareketine dönüşür ve Numanzade karşı devrimci milliyetçi teşkilatın liderlerinden biri olma suçlamasıyla üçüncü kez hapsedilir. Halk düşmanı ilan edilmesinden üç ay sonra kurşuna dizilmek suretiyle infaz edilir. Gürcistan SSC Yüksek Mahkemesi 1958'de Numanzade hakkındaki suçlamaların asılsız olduğunu kabul ederek hakkında beraat kararı verir.

***

SALMAN MÜMTAZ (1884-1941)

1884 yılında Şeki'de dünyaya gelen Salman Mümtaz, üç yaşında babasını kaybetmesi üzerine Aşkabat'taki dayısının yanında büyümüş ve ilk eğitimini burada Mirza Esedullah adındaki bir hocadan alarak Arapça-Farsça öğrenmiştir. Bu dilleri öğrenmesi onda Doğu edebiyatlarına karşı bir ilgi de uyandırmış;

Aşkabat'taki arkadaşlarıyla edebi bir meclis kurarak klasik tarzda şiirler yazmıştır. Tiflis'te *Molla Nasreddin* dergisi çıkmaya başladıktan sonra sosyal eleştirilerini içeren yazı ve şiirlerini bu dergide yayımlamıştır. İlk kitabı olan *Seyyid Ehmed Hatif İsfahanî'nin terci-i bendi ve tercüme-i hâli* de 1913'te Tiflis'te çıkar (Akpınar, 1994:478).

1918'de Bakü'ye dönerek "Yaşıl Galem" adlı edebi cemiyete katılır. *Fukara Füyuzatı*, *Komünist*, *Maarif ve Medeniyet*, *İnkılap ve Medeniyet*, *Azerbaycan'ı Öğrenme Yolu* gibi birçok yayın organında yazıları yayımlanır. Özellikle *Komünist* gazetesinde "Halk Edebiyatı Hayattan Doğar" başlıklı makale serisi Azerbaycan halk edebiyatına dair çalışmalarının başlangıcını oluşturur (Akpınar, 1994:408).

Salman Mümtaz 1927-1936 yılları arasında Azerbaycan Bilimler Akademisi'nin Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nde görev yaptığı sürede edebiyat tarihi; özellikle de halk edebiyatıyla ilgili önemli çalışmalar yapar. Fuzuli, Nesimi, Şah İsmail Hatai gibi şairlerin hayatlarının ve eserlerinin aydınlatılmasında onun rolü büyüktür. Şah İsmail Hatai'nin yazdığı *Dehname* adlı mesneviyi ilk kez ele alan ve yine Hatai tarafından yazılan *Divan*'ın ilk neşrini yapan Salman Mümtaz'dır.

Azerbaycan'ın milli kültürünü araştırarak bunu bilimsel çalışma yahut edebi eserlerinde ön plana çıkararak birçok aydın gibi Salman Mümtaz da Stalin'in "temizlik" kampanyasından payını alır. Devrime karşı Pantürkist teşkilatın üyesi olmak, Bekir Çobanzade ve Gubaydilin gibi isimlerle görüşmek, Bakü'de isyan çıkararak Azerbaycan'ın SSCB'den ayrılmasına çalışmak, Sovyet yöneticilerine karşı terör faaliyetlerinde aktif rol almak gibi suçlamalara maruz kalır. 1937 yılında hapsedildiği bilirse de

Mümtaz'ın ölüm yeri ve şekli hakkında iki farklı görüş mevcuttur. Bunlardan birisi şairin 1941'de Rusya'nın Oryol şehrinde kurşuna dizildiğidir. Diğerisi ise onun on yıl hapse mahkûm edildikten sonra 1941'de Soliletsk hapisanesinde öldüğüdür. Mümtaz, 17 Kasım 1956'da Sovyet Yüksek Mahkeme Kurulu tarafından aklanır (Neciyev, 2010: 332).

***

SEYİD HÜSEYİN SADIK (1887-1938)

1887 yılında Bakü'de geçimini denizcilikle temin eden bir ailenin çocuğu olarak doğar. Henüz beş yaşındayken babasını kaybetmesi üzerine dedesinin himayesinde büyür. Eğitimine mahalle mollahanesinde başladıktan sonra Azerbaycan'da aydın-
eğitimci kimliğiyle tanınan Hebib Bey Mahmudbeyov'un yönetimindeki Rus-Tatar mektebine gider. Bu okulda Rusça ve Farsçayı eser yazabilecek mükemmellikte öğrenir. On yedi yaşındayken dedesinin de vefat etmesi üzerine ailesinin geçimini sağlayabilmek için *Kaspi* gazetesinde işe başlayarak 1912'ye kadar bu vazifesini sürdürür. Bu yıllarda *Gelecek Heyat Yollarında*, *Şirinnaz*, *İki Heyat Arasında*, *Yatmış Kendin Qış Gecelerinde* gibi hikâyelerinin yanı sıra "Altun Yalan" ve "Gözellik Nedir" adlı makaleleriyle edebiyat dünyasında büyük ses getirir. (Morkoç, 2021: 1156).

Seyid Hüseyin, Azerbaycan'ın 1918'deki ilk cumhurbaşkanı olan Mehmet Emin Resulzade'nin eşinin kardeşi Ümmügülsüm Hanım'la evlenerek Resulzade ile bacanak olur. Ümmügülsüm Hanım şiir ve hikâyeleri gazetelerde yayımlanan bir yazardır. Seyid Hüseyin onun özellikle lirik şiirlerini yakından takip ederek kendisiyle tanışma fırsatı bulmuş, nihayetinde de ikisi evlenmiştir (Morkoç, 2021: 1156). 1918-1920 yılları arasındaki bağımsızlık dönemini hem Hüseyin hem de eşi matbuatta coşkuyla kutlar. Sovyetlerin Azerbaycan'ı işgal etmesinden üç yıl sonra ise bağımsızlıkta önemli rol oynayan diğer Müsavatçılar gibi Seyid Hüseyin ve

Ümmügülsüm Hanım da tutuklanır. Bir süre sonra ikisi de serbest bırakılır; Hüseyin hikâye ve edebi tenkitlerini yayımlamaya devam eder. 1934'te Azerbaycan Yazarlar Birliği üyeliğine seçilerek özellikle nesir sahasında Azerbaycan edebiyatının gelişmesi için büyük çaba harcar. Hikâyelerinde eski toplum düzenini eleştirerek modernleşmeyi ön plana çıkarır; Türk kadınının haklarını ve özgürlüğünü elde etmek üzere gösterdiği gayreti realist bir tarzda canlandırır (Morkoç, 2021: 1162).

Aydınlar üzerindeki baskıların kıyımaya dönüştüğü 1937 yılı Seyid Hüseyin ve ailesi için büyük acıları beraberinde getirir. Önce yazarın yakın arkadaşları Hüseyin Cavid ve Mikail Müşfik; ardından da kendisi ve eşi tutuklanır. Sovyet rejiminin kin duyduğu Resulzade'nin akrabaları olması dolayısıyla Hüseyin'in ailesi fişlenmiş durumdadır. Seyid Hüseyin'e milliyetçi fikirler taşımak ve rejimi yıkmaya teşebbüs etme suçlamaları yöneltilerek sonunda kurşuna dizilmesine karar verilir. Eşi Ümmügülsüm Hanım da sürgünle cezalandırılır. Seyid Hüseyin'in ölümüyle ilgili üç farklı görüş mevcuttur. Bunlardan birincisi yazarın Sibiry'a'da sürgünde iken kurşuna dizildiği; ikincisi hapse atıldıktan birkaç ay sonra Bakü yakınlarındaki Kum adasında kurşunlandığı; üçüncüsü ise hapisteyken kalp rahatsızlığından dolayı öldüğüdür (Morkoç, 2021: 1158).

***

SULTAN MECİD GANIZADE (1866-1938)

1866'da Şamahı'da dünyaya gelen Ganizade, ilköğrenimini yeni metotlarla eğitim yapan usul-i cedid mektebinde; ortaöğrenimini Şamahı Rus-Tatar okulunda; yükseköğrenimini de Tiflis'te Aleksandrovski Muallimler Enstitüsü'nde alır. 1887 yılında Bakü'ye giderek okul arkadaşı Habıbbey Mahmudbeyov'la buradaki ilk özel Rus-Müslüman okulunu açar. Müfredatındaki çeşitlilik ve kazandığı başarılar açısından bu okul Azerbaycan'ın eğitim tarihinde çok önemli bir yere sahiptir. Ganizade ayrıca 1893'te İsmail Gaspıralı'yla Türkistan'a giderek Semerkant'ta onun kurduğu bir okulda öğretmenlik yapar (Karayev-Akpınar, 2009: 508-

509). Bu faaliyetler onun hayatı boyunca sürecek ve halkına büyük faydalar sağlayacak eğitimci kimliğini olgunlaştırır.

1898-1917 yılları arasında Bakü ve Dağıstan'ın çeşitli okullarında müdürlük, eğitim müfettişliği gibi görevleri yürüttükten sonra Azerbaycan'ın iki yıllık bağımsızlığı süresince parlamentoda milletvekilliği yapar. Sovyetler Birliği'nin kuruluşundan sonra eğitim işlerine dönerek Azerbaycan Halk Maarif Komiserliği bünyesinde ders kitap ve materyallerini hazırlayan birime başkanlık eder. 1930'lu yıllarda Azerbaycan Devlet İlmî Tedkikat Enstitüsü'nün sözlük komisyonunda görev alarak sözlüğün "K" harfini hazırlar. (Karayev-Akpınar, 2009: 508-509).

İçişleri Komiserliği 1937 yılının haziran ayında Pantürkist cemiyet üyelerinin verdiği ifadeleri kaynak göstererek devrim karşıtı İttihad-ı İnkılap Cemiyeti'nin üyesi olmakla suçladığı Ganizade'nin hapsedilmesine karar verir, aynı gün yazarın mal varlığına da el koyulur. Aydın'ın ilk yargılaması 29 Haziran 1937'de gerçekleştirilir; 14 Mart 1938'deki son yargılamada mahkeme kurşuna dizilmesi yönünde karar alır (Neciyev, 2010: 336). Hükümün ne zaman uygulandığıyla ilgili kaynaklarda tam bir mutabakat yoktur. Ganizade'nin suçsuzluğu da ancak ölümünden yıllar sonra 29 Ekim 1956'da yapılan yeniden yargılamayla kanıtlanır.

Sultan Mecid Ganizade farklı alanlarda faaliyet göstermiş çok yönlü bir aydındır. 1896'da Rusça öğrenmek isteyenler için kaleme aldığı *Samoucitel Russkogo Yazıka: Rus Dilinin Müellimi*; 1897'de ilkokullarda okuma yazmayı kolaylaştırmak için yazdığı *Elifbâ-yı Müteherriki*; 1901'de Farsça gramer bilgisi ve okuma parçalarını içeren, Ali İskender Caferzade'yle ortak yazdığı *Kilîd-i Edebiyyât* adlı eserler Azerbaycan mekteplerinde okutulan ilk modern dil bilgisi kitaplarıdır (Karayev-Akpınar, 2009: 508-509). Ganizade eğitimci kimliğini yazdığı ders kitapları ve gazetelere gönderdiği makalelerinin yanında edebî eserler vasıtasıyla da sürdürür. Manzum ve mizahi masallardan oluşan *Tülkü ve Çakçakbey* adlı eseri çocuklar için kaleme almıştır. En orijinal eseriye *Mektûbât-ı Şeydâ Bey Şirvânî* başlığı altında yazdığı *Muallimler İftiharı* hikâyesi ve *Gelinler Hamayili* romanıdır. Ganizade'nin Azerbaycan edebiyatına tiyatro türünde de büyük katkıları olmuştur. Rejisörlük ve dramaturgluktaki başarısının yanı sıra birçok tiyatro eseri tercüme edip sahneye koyarak bu alanda öncü

rol oynamıştır (Karayev-Akpınar, 2009: 508-509). Mayıs 1894'te Azeri sahnesinde görülen ilk Rus eserini; Tolstoy'dan *Evvelimci Şerabcı* adlı piyesi sahneye koyması onun bu öncü rolünün en bariz örneklerindedir (Akpınar, 1994: 427).

***

TAGI ŞAHBAZİ SİMURG (1892-1938)

Hem yazarlığı hem de aktif teşkilatçılığıyla halkının eğitimi ve ülkesinin kalkınmasına hizmet eden Tagı Şahbazi, 1892 yılında Bakü'de dünyaya gelir. Mollahanedeki ilköğrenimi ve Rus-Tatar mektebindeki ortaöğreniminin ardından 1913'te Harkov Üniversitesi'nde tıp bölümüne devam eder. Sovyetler Birliği'nin kurulmasından sonra Azerbaycan Halk Maarif Komiseri'nin yardımcılığını; *Maarif ve Medeniyet* dergisinin editörlüğünü ve komünist partinin merkez icra komitesinin kâtipliğini yapar. 1926-1929 yılları arasında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin rektörlük vazifesine atanır ve bu üniversitenin ilk Azerbaycanlı rektörü olur.

Edebi eserlerinde “Simurg” mahlasını kullanan Tagı Şahbazi'nin yazarlık faaliyeti Bolşevik Devrimi'nden önce başlayarak hayatının sonuna dek devam eder. Devrimden önceki *Kuşlar Gibi Azade*, *Sütçü Kız*, *Açlar* gibi eserlerinde taassubu ve halka yabancılaşan aydınları eleştirirken; Sovyet döneminde yazdığı *Hacı Salman*, *Haksızlık Dünyası*, *Azadlık (Özgürlük) İçin Cinayet* tarzındaki eserlerde yeni hayatın olumlu değerlerine ve kadın hak, özgürlüklerine odaklanır.

Öykülerinde realist bir gözlemci sıfatı takınarak halkın farkındalığının artırılmasına yönelik bir tutum sergileyen yazar, karşı devrimcilik ve milliyetçilikle suçlanarak 1937 yılında hapsedilir. Ona yöneltilen suçlamalar arasında sosyalist devrime karşı olan milliyetçi karakterdeki Müsavat Partisi'nin gizli toplantısına katılan insanlarla 1923 yılında bir araya gelmesi; Türkiye'nin Azerbaycan temsilcisi Şevket Bey'in şerefine hazırlanan bir yemeğe katılması; eserlerinde milli bağımsızlık fikrinin savunarak insanları Sovyetler Birliği'ne isyana teşvik etmekte aktif rol

alması gibi hususlar vardır (Neciyev, 2010: 336). Şahbazi bu suçlamaları uzun süre reddetse de aylar süren hapis hayatı ve sorgulamalardan sonra bütün suçlamaları kabul etmek mecburiyetinde kalmıştır. Bunun sonucunda sadece on beş dakika süren bir mahkemeden çıkan kararla kurşuna dizilir. 1956 yılında yazarın eşi Mariya Kirillovna Paşına Şahbazi'nin müracaatı üzerine dava yeniden görülür ve Tağı Şahbazi'nin suçsuzluğu Sovyet mahkemesi tarafından kabul edilir (Əliyeva, Aldanmış Ümitler Tağı Şahbazi (Simurğ) <https://gunaydin.az/news/8994>).

***

VELİ HULUFLU (1894-1937)

1894 yılında Şamhor bölgesindeki Hulufllu köyünde doğar. İlk tahsilini mollahanede aldıktan sonra 1912'de Medrese-yi Ruhaniye'yi; 1917'de de Gence'deki Öğretmen Okulunu bitirir. Tarihçi, folklorcu, dilci profesördür. 1922-1929 yılları arasında Yeni Türk Alfabeti Komitesinin redaktörlüğünü yürütür. Ayrıca Devlet Bilimsel Araştırmalar Enstitüsünün bilimsel kâtibisi; Dil, Edebiyat ve Güzel Sanatlar Bölümünün Müdürü, Devlet Arşivi Müdürü, Azerbaycan Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü Müdürü olarak görev yapar.

Hulufllu Veli Memmed Hüseyinoğlu; on kitap ve birçok bilimsel makaleyle Türk kültürü ve entelektüel tarihine önemli katkılarda bulunmuş bir isimdir. *Yeni Türk Elifbası ile Yazı Kayıtları, Köroğlu'nun Tokat ve Bağdat Seferi, Tapmacalar, İmla Lüğeti, Panislamizm, İmperializm ve Ruhaniyet, Din ve Medeni İnkılab, Din ve Kadın, Meherremlik Münasebetile* adlı çalışmaları belli başlı eserleri olarak kabul edilir.

Hüseyinoğlu, 1937'de devrim karşıtı milliyetçi örgüte üye olmak, terörist örgüt üyesi olmak, Azerbaycan'da silahlı isyan çıkarmak için eleman temin etmeye çalışmak, bilimsel eserlerinde zararlı fikirleri işlemek ve Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komitesi kâtibisi Bağirov'a karşı suikast planlama faaliyeti içinde olmaktan haksız yere suçlu bulunur ve 13 Ekim 1937 tarihinde kurşunlanarak öldürülür. 1956 yılında Veli Memmed Hüseyinoğlu'nun suçsuz olduğuna karar verilir ve cezası kaldırılır (Buran, 2016: 395-399).

***

YAKUP FEREC OĞLU ELİYEV (1911-1943)

Yakup Ferec Oğlu Eliyev, 1911 yılında Ordubad'da doğdu. 27 yaşında Leningrad'da savunduğu doktorasıyla Azerbaycan'ın ilk resmi dilbilimcilerinden biri oldu. Azerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi ve bu fakülteye bağlı Genel Dilcilik bölümünün kurucularından biridir.

Eliyev 14 Ağustos 1942 yılında aleyhinde başlatılan soruşturmada antisovyet ve milliyetçi propagandalar yapmak; Azerbaycan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin birleşmesini istemek, Pantürkist fikirler ileri sürmek ve Sovyetlerin Almanlara yenildiğini söylemek suçlarıyla itham edilir. Bu suçlamaları ağır işkencelerden sonra kabul etse de mahkemede tekrar reddeder. Buna rağmen mahkeme tarafından suçlu bulunur ve 10 yıl sürgün cezasına çarptırılarak Molotov eyaletinin Kızıllak şehrindeki hapishaneye gönderilir. 19 Temmuz 1958'de SSCİ DİN üçüncü şubesinin birinci özel bölümünün başkan yardımcısı Çijov tarafından bir sorguya esas olmak üzere Eliyev'in 30 Mart 1943 tarihinde Azerbaycan'daki bir hapishanede öldüğü açıklanır. 8 Ekim 1960 tarihinde Azerbaycan SSC Yüksek Mahkemesi Eliyev'in suçsuz olduğuna karar verir ve cezası iptal edilir (Buran, 2016: 419-421).

***

YUSUF VEZİR ÇEMENZEMİNİ (1887-1943)

Azerbaycan'ın önemli aydınlarından Yusuf Vezir Çemenzemini 12 Eylül 1887'de Karabağ'ın Şuşa şehrinde dünyaya gelir. Babası Mirbaba Vezirov Orta Asya ve Osmanlı bünyesindeki birçok yeri gezmiş; Farsçayı çok iyi derecede bilen bir zat olduğu için çocuklarının eğitimiyle de yakından ilgilendir.

Yusuf Vezir ilk tahsilini babasından ve Şuşa'daki mollahaneden aldıktan sonra yine Şuşa'da Rus-Azerbaycan realnı okuluna kaydolur. Bu mektepte

yenilikçi fikirlere sahip olur; amcasının oğlu Mirhesen Vezirov'la Rusça yayın yapan *Fokusnik* (Sihirbaz) adlı bir dergi çıkarır. 1906-1906 yıllarında Karabağ'da Ermenilerle Azerbaycanlılar arasındaki çatışmalar sebebiyle Bakü'ye gider ve ortaöğrenimini bu şehirde tamamlar (Sadıgov, 2014: 389).

Yusuf Vezir 1910 yılında Kiev Üniversitesi'nin hukuk bölümüne kaydolar. Üniversite yıllarında edebiyat ve basın faaliyetleriyle de yakından ilgilenir. Çocuklar için yazdığı masal kitabı *Melik Mehemmed* bu dönemde yayımlanır. Yazar, 1915 yılında üniversiteden mezun olduğunda Rusya Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi içindedir. Savaşmak üzere gönderildiği Galiçya'da iken Rusya'da ihtilal patlak verir. Bunun üzerine hemen Kiev'e döner ve örgütlediği soydaşlarıyla birlikte Azerbaycan'ın bağımsızlığı için faaliyet gösteren Müsavat Partisi'nin Kiev şubelerini kurar. 28 Mayıs 1918'de bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti kurulunca Bakü'ye gider; burada bir ay kaldıktan sonra kurulan yeni devletin ilk İstanbul sefiri olarak Türkiye'ye gelir. Yusuf Vezir elçilik görevinin yanında edebi faaliyetlerine de devam ederek Azerbaycan'ı tanıtmak için çaba harcar. 1921'de İstanbul'da yayımlanan *Azerbaycan Edebiyatına Bir Nazar ve Tarihi Coğrafi ve İktisadi Azerbaycan* adlı eserleri bu çabanın ürünleridir (Sadıgov, 2014: 394).

27 Nisan 1920'de Azerbaycan'ın Kızıl Ordu tarafından işgal edilmesi üzerine Yusuf Vezir'in diplomatik görevi sona erer. Üç yıl daha İstanbul'da kaldıktan sonra Fransa'da eğitim gören kardeşinin yanına gider ve fabrikada işçilik yaparak geçinir. Kardeşinin ölümü üzerine Fransa'daki Sovyet temsilciliğine başvurur ve vatandaşlığa kabul edilerek Bakü'ye döner. Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nde edebiyat alanında yüksek lisans yapar; Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin başkanlık divanına seçilir ve Azerbaycan Ansiklopedisi'nin hazırlanmasında görev alır. Yusuf Vezir'in *Studentler* adlı romanı onun Yazarlar Birliği'nden ihraç edilmesine sebep olur ve adı devrim karşıtı, milliyetçi olarak suçlanan kırk dört kişilik şüpheliler listesine girer (Neciyev, 2010: 295). 11 Haziran 1940'ta İngiltere, Fransa ve Türkiye'ye casusluk ettiği gerekçesiyle sekiz yıl hapis cezası alır. Yaklaşık altı ay Bakü civarındaki Keşle hapishanesinde tutulur; sonrasında Gorki vilayetinin Suhabezvodnaya köyündeki hapishaneye gönderilir. Buranın ağır şartlarına ve kötü muameleye dayanamayan Yusuf Vezir 3 Ocak 1943'te hayata veda eder. Yazarın davası 28 Şubat 1956'da yeniden

görülür ve hakkındaki suçlamaların asılsız olduğu anlaşılır (Sadıgov, 2014: 400).

***

KAYNAKÇA

Akalın, Şükrü Halûk. (2018). “Kurşuna Dizilen Şair Mikayıl Müşfik 110 Yaşında”. *Türk Yurdu*. Sayı: 372, s.81-86.

Akpınar, Y. (1994). *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh.

Ateş, Ömer Faruk. (2019). “Ömer Faik Numanzade”. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi.
<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/omer-faik-numanzade>
Erişim Tarihi: 02.06.2023.

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi. “Əli Nazim”. Erişim Tarihi: 02.06.2023.
<http://www.azyb.az/index.php/repression/post/35>

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi. “Hacıbaba Nəzərli”. Erişim Tarihi: 02.06.2023.

<http://azyb.az/index.php/repression/post/23>

Azərbaycan Yazıçılar Birliyi. “Atababa Musaxanlı”. Erişim Tarihi: 02.06.2023.

<http://www.azyb.az/index.php/repression/post/33>

Əliyeva, A., vd. (Haz). (2020). *Repressiya dalğasının qurbanı – Məmməd Kazım Ələkbərli*. Bakı: Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi.

Əliyeva, N. Aldanmış Ümidlər - Tağı Şahbazi (Simurğ). *Günaydın*. Erişim Tarihi: 02.06.2023. <https://gunaydin.az/news/8994>

Əmrahov, Mais. (2022). “Aprel İşğalından Sonra Sovet Bolşevik Rejiminin Azərbaycan Xalqının Milli-Mənəvi Dəyərlərinə Qarşı Soyqırım Siyasəti”. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. Cilt: 9, Sayı:3. S. 748-776.

Buran, A. (2016). *Kurşunlanan Türkoloji*. Ankara: Akçağ.

Ceylan, M. (Haz.). (2016). *Türk ve Dünya Edebiyatında Öldürülen Şairler*. Ankara: Gülce.

GancaXabar. “Abdulla Tağızadə: Azərbaycan'dakı Əlifba Hərəkatının Fəalüzlərindən Biri”. Erişim tarihi: 02.06.2023

<https://gencexeber.az/tarix/abdulla-ta-zad-az-rbaycandak-lifba-h-r-kat-n-n-f-al-zvl-rind-n-biri/>

- Karayev, Yaşar. (1998). "Hüseyin Câvid". İslam Ansiklopedisi. İstanbul: Diyanet Yay. 18. Cilt.18, s. 534-536.
- Karayev, Y. ve Akpınar, Y. (2009). "Sultan Mecid Ganîzâde". *İslam Ansiklopedisi*. Cilt: 37. İstanbul Diyanet. s. 508-509.
- Keskin, Aysu. (2020). "Sovyet Devri Azerbaycan Şiirinin Vatansever Şairi: "Mikayıl Müşfiq". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. Cilt:7, Sayı:4, s. 2594-2607.
- Məmmədova, Xəzangül. (2011). "Hənəfi Zeynallı'nın Azərbaycan Folklorunun Toplanması, Tərtibi Və Nəşrində Rolü". *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*. Azərbaycan Özel Sayısı I. S.126-132.
- Memmedli, Şureddin. (2011). "Ahıskalı Ömer Faik Numanzade'nin Edebî Kişiliği ve Bir Makalesi". *Bizim Ahıska*. Sayı: 13. s.38-43.
- Morkoç, Ayvaz. (2021). "Azerbaycan'da Kızıl Kırgın Kurbanı Seyid Hüseyin ve Edebi Faaliyetleri". *Journal Of Social And Humanities Sciences Research*, Cilt: 8 Sayı: 69., S. 1152-1173.
- Neciyev, Elçin (2010). Azerbaycan'ın Sovyetler Tarafından İşgali ve Baskı Siyaseti (1920-1937). Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sadıgov, Ramin. (2014). Azerbaycan Cumhuriyetinin İlk İstanbul Sefiri Yusuf Vezir Çemenzeminlinin Fransadaki Muhaceret Yılları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*. Cilt: 33 Sayı: 56, s. 387-402.
- Shamil, A. (2009). "Türk Halklarının Birliği için Savaşan Bir Bilim Adamı veya Dilci Abdulla Şerifov". *Turkish Studies Türkoloji Araştırmaları*, sayı 4/3.s.1160-1173.
- Tan, Nail. (2012). "Azerbaycan'ın Millî Şairi Ahmed Cavad 120 Yaşında". *Türk Dili Dergisi*, Cilt: 3 Sayı:729. s.70-76.
- Yalçınkaya, A., vd. (2015). *Orta Asya ve Kafkasyalarda Siyaset*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.